

FÜLÖP-SZÉKELY ANITA

A RURÁLIS ISKOLA (TÁRSADALMI) SZEREPE A HELYI KÖZÖSSÉGEK ÉLETÉBEN

***Village schools as a hub in the community – A time-geographical analysis
of the closing of two rural schools in southern Sweden***

Magdalena Cedering – Elin Wihlborg

Rurális térségekben a családok tér-időmenedzsmentjét erőteljesen meghatározza a helyi iskola. Magdalena Cedering és Elin Wihlborg közös tanulmányának¹ középpontjában a vidéki iskolák hubként való működése, illetve az iskolabezárás helyi közösségekre gyakorolt hatásának kérdése áll. Munkájuk során két dél-svéd-országi vidéki iskola lokális közösségek életében elfoglalt szerepét és helyét, valamint az iskolabezárás következményeit vizsgálták éveken keresztül.

Vidéki élet és iskola

A vidéki élet sajátossága, hogy lényegesen kevesebb szolgáltatás áll rendelkezésre, mely a közelben elérhető. A biztosított szolgáltatások zöme pedig általában az alapvető, leginkább nélkülözhetetlen igények kielégítésének szolgálatába van állítva (például élelmiszerüzlet, gyógyszertár). Ebből kifolyólag a rurális közösségeknek meglehetősen kevés lehetőségük van bekapcsolódni szociokulturális eseményekbe, rendezvényekbe saját településükön. Holott vannak olyan családok, akik megtehetik, hogy nagyobb térbeli és időbeli áldozatot hozzanak egy-egy kulturális eseményen való részvételért, ez inkább akkor lehetséges, ha a gyermekek elég nagyok ahhoz. A kisgyerekes családok lényegesen helyhez kötöttebbek, nehezebben tudnak nagy távolságokra utazni, így a helybéli lehetőségekkel kell beérniük. Mindezek közvetlen következményeként a vidéki családok életében az iskola nem csupán gyermekeik

¹ Cedering, M., Wihlborg, E. (2020): Village schools as a hub in the community – A time-geographical analysis of the closing of two rural schools in southern Sweden. *Journal of Rural Studies*, vol. 80, pp. 606-617.

oktatásának színteréül, hanem a különféle iskolán kívüli tevékenységek központjaként és szociális életük alapvető színteréül is szolgál, ahol újabb kapcsolatok születnek és régebbiek erősödnek meg – derül ki a szerzőpáros munkájából.

Ahogy az országok nagy hányadában, úgy Svédországban is kötelező az iskoláztatás. Az iskola gyakran tükrözi a kollektív helytörténetet, és a valahová tartozás megtapasztalására nyújt lehetőséget, melynek fontos szerepe van a következő generációk jövőjének alakulásában. Az oktatási intézményre mint a tudás és egyenjogúság szimbólumára tekintenek a helyiek. Holott a vidéki iskolák pozitív hatással vannak a helybéli gyermekek és családok életére, a működtetésük meglehetősen szabályozott. Nem csupán a beiratkozott tanulók száma befolyásolja működésképeségüket, hanem a szakképzett, kompetens tanárok és a kisegítő személyzet hiánya is megnehezíti a fennmaradásukat. Ezen kívül finanszírozni kell a diákok tömegközlekedését, az étkeztetést, megfelelő tanítási-tanulási körülményeket és feltételeket kell teremteni. Mindezek biztosítása komoly kiadásokkal jár a kis létszámú diákkal működő intézmények esetében is, ahol az állam biztosította erőforrások jelentősen hiányosabbak, mint városban. Az előzetes kutatások azt mutatják, hogy azok a szülők, akik támogatják a vidéki iskolákat, többségében ők maguk is rurális környezetben nevelkedtek, így szívesebben választják gyermekeik tanításának színteréül a helyi rurális iskolát. Cedering és Wihlborg írásából fény derül arra, hogy a fenti kritériumok teljesítésének ellenére is a kisebb iskolákat fenyegeti leginkább a bezárás veszélye, hiszen azokat tekintik a legkevésbé hatékonyaknak.

A szerzőpáros két rurális iskola bezárásának körülményeit és következményeit vizsgálja a svédországi Ydre községben. Amint kutatásukból kiderült, a helyi iskolák a tanító-nevelő funkció mellett sok más szerepet is betöltenek a vidéki közösségek életében. Rurális térségekben az iskola mint egy kulcsfontosságú csomópont jelenik meg a helyiek életében, hiszen a családok találkoznak egymással és közösségi élményként élik meg az iskola melletti, kiegészítő foglalkozásokon való részvételt. Az iskola épülete tehát mint találkozási hely is jelentős a helybéli családok számára. A tanév során az iskolában megrendezésre kerülő különféle kulturális eseményeknek, jeles napoknak szintén jelentős társadalomalakító szerepe van. Egy-egy iskolai szereplés felpezsdíti az egész falut, ahol minden bizonnyal nem csupán az érintett tanulók szűk családja jelenik meg, hanem helyiek zöme megmozdul.

Az iskolabezárást elszenvető települések lakói nem csupán az oktatási intézmény elvesztéseként élik meg az intézmény bezárását, hanem egy fontos találkozási

hely felszámolásaként is érinti őket a kialakult helyzet. A vidéki iskola ugyanis az a találkozóhely, amely összeköti az otthonokat, az iskolát, az embereket és az iskola vonzáskörébe tartozó más helyeket. Azok az emberek, akik életük java részét rurális térségben élnek meg, a helyi iskolát a kultúra, az eredet, a gyermekkor és a jövő szimbólumaként tekintik. A vidéki iskolának rendkívül fontos szerepe van a helyi közösségek életében, hiszen biztosítja őket afelől, hogy a falu továbbra is életképes marad. Azonban mivel Svédországban, ahogy sok más országban is, az urbanizációs folyamat ível felfelé, a kicsi, vidéki iskolákat a bezárás veszélye fenyegeti (alig húsz év alatt körülbelül 850 rurális svéd iskola lett bezárva).

A kutatási módszerek bemutatása

Cedering és Wihlborg közös kutatásában azt vizsgálja, hogy az iskolabezárás milyen hatással van a helyiek mindennapi életére. A terepvizsgálat során tizenkét vidéki család huszonnégyszerű interjút elemeztek, melyek az iskolák bezárását megelőzően és azt követően voltak rögzítve. A családokkal végzett interjúk kiegészültek még tizenkét interjúval, melyet a helyi közigazgatási alkalmazottakkal és döntéshozókkal készítettek.

A kutatás terepét képező svédországi Ydre, egy 3763 lélekszámmal rendelkező község, melyet négy falu alkot: Österbymo, Hestra, Rydsnäs és Asby. Österbymo, a legnagyobb falu a négy közül, így a településen egy élelmiszerbolt, gyógyszertár, egészségügyi központ, hotel és étterem is található. Österbymo mellett a Rydsnäsban és Asbyben is van élelmiszerbolt. A regionális központnak számító Linköping és Jönköping körülbelül 90 kilométerre fekszik Ydre községtől. A kutatásban résztvevő családok zöme vidéki térségben él, elsősorban a község falvai között. A községben való tömegközlekedés mindössze néhány regionális buszjáratból áll, holott a mindennapi élet megszervezésében kulcsfontosságú elem az utazás a nagyobb távolságok megtétele miatt.

A vizsgálatban résztvevő családokat a hólabda módszerrel választották ki. Mindegyik család valamilyen módon érintett volt az iskolabezárás ügyében, így került sor a lekérdezésükre. Az interjúk felvétele a családok otthonaiban történt, melyek során többségében mindkét szülő és a gyermek (3-tól 17 éves korig) is részt vett. A szerzőpáros az adatgyűjtéshez a félstrukturált interjút használta, fókuszba helyezve a családok mindennapi tevékenységeit, valamint tapasztalataikat azok

erőforrásaira és korlátaira vonatkozóan. Az interjúkészítés alkalmanként körülbelül két órát ölelt fel, melyek során a családok heti programjáról, tevékenységeikről, társasági életéről, utazási lehetőségeikről és a családmenedzsmentjéről folytattak beszélgetést. A beszélgetések alkalmával egy-egy ún. *téridőtérkép* is készült a családok mindennapjairól, mely előkészítette a terepet a kutatók számára a kérdés megfogalmazásához, mi történne a családok időbeosztásával, ha bezárnák a helyi iskolát. Az utóinterjúk felvételére telefonon keresztül került sor, minekután a négy falusi iskola közül kettőt bezártak. A második interjúk során is az előző körben tárgyaltak mentén zajlott a beszélgetés, hangsúlyt helyezve az iskolabezárást követően kialakult új helyzethez való alkalmazkodás kihívásaira.

A kutatás az ún. *időföldrajzi* megközelítésben vizsgálja a helyi családok mindennapi tevékenységeit a társadalmi és földrajzi adatokra alapozva. Ez a megközelítés az emberi tevékenységek és a fizikai terek közötti kölcsönhatás vizsgálatát teszi lehetővé. A kutatásban résztvevő családok iskolabezárás előtti helyzetét összevetve az iskolabezárást követővel, láthatóvá válnak azok a változások, melyek mindennapjaikban jelentkeztek. Az időföldrajzi megközelítés azt helyezi fókuszba, hogy a vizsgálati alanyok hogyan használják az erőforrásokat és miként küzdik le a felmerülő akadályokat térben és időben.

Vidéki iskolák Ydre községben

A vizsgálat helyszínül szolgáló Ydre községben négy rurális iskola működött a 2000-es évek elején. A négy iskolából háromban kevesebb, mint 50 gyermek volt a teljes létszám, ahol ennek következtében az oktatás összevont (heterogén életkorú diákokból álló) osztályokban történt. A községi önkormányzat nyomás alá került gyenge gazdasági helyzete miatt, ahol a helyi adók már lényegesen magasabbak voltak az országos átlagnál. Az iskolabezárás gondolata – mint a gyenge gazdasági helyzetből való kilépés lehetősége –nem volt teljesen újszerű a vidéken, hiszen visszamenőleg volt már rá példa a községben. Az iskolamúzeumban található feljegyzések szerint ugyanis 1869-ben a községben 15 iskola működött, melyből egyet állandó jelleggel fenntartottak, hetet időszakosan, a másik hetet pedig óvodaként üzemeltettek. A hatvanas években végbemenő iskolareform hatására azonban lényegesen lecsökkentették a meglévő iskolák számát, majd három modern iskolát létesítettek Österbymoban, Rydsnäsban és Asbyben, melyet tíz évvel később egy újabb iskolaépítés követett Hestrában. 1971-től tehát ez a négy új iskola maradt fenn a községben.

2002 és 2010 között a községi gyermekek száma 33%-kal csökkent, mely tovább nehezítette a négy iskola párhuzamos működtetését. 2009 őszén megszületett a helyi önkormányzat döntése, melynek értelmében a négy iskolából csupán kettőt fognak továbbműködtetni. Így maradt fenn az iskola Österbymoban, ahol előkészítő osztálytól kilencedik osztályig tanulnak a gyermekek, illetve Hestrában, ahol a tanítás negyedik osztályig történik. A helyi önkormányzat iskolabezárásra vonatkozó döntése tiltakozások sorát indította el az érintett falvakban és községszinten is, melyek felvonulások, tüntetések formájában kerültek kifejezésre. Az érintett szülők a helyi gazdasági helyzet megmentésének érdekében más alternatív megoldások keresésével próbálkoztak, ám nem értek el sikert. Bizonyos idő elteltével már voltak olyan családok, akik belátták, a gyermeklétszám csökkenése ellehetetlenítette az iskolák fenntartását. A helyiek csak reménykedni tudtak abban, hogy a helyi önkormányzat megfelelően döntött a kérdésben, és biztosítani tudják a község fennmaradását a jövőre nézve.

Az iskolabezárást követő változások

Cedering és Wihlborg közös munkájának során összevetette a családokkal készített interjúk adatait az iskolabezárást megelőző és az azt követő időszakból. A két interjúsorozat komparatív elemzéséből egyértelműen kirajzolódnak azok a változások, melyek elengedhetetlenek voltak ahhoz, hogy az iskolabezárásban érintett családok folytatni tudják mindennapjaikat.

Ydre községben gyakori jelenség, hogy a családapák hetente egy-két éjszakát távol töltenek otthonaiktól munkájukból kifolyólag. Ilyenkor a családanyákra, akik többségében szintén a lakóhelyükön kívül, a környező nagyobb falvakba vagy városokba járnak munkába, lényegesen nagyobb feladat hárul. A családok jelentős részének, amíg a helyi iskola működött, viszonylag egyszerű, ám többnyire autóhasználathoz kötött élete volt. Mindennapjaik leggyakoribb útvonalát az otthonuk, az iskola és a munkahely közötti ingázás képezte, mely hétfvégéken kiegészült egy-egy rokonlátogatással, vagy hétköznap délutánokon különféle iskola utáni programokkal (pl. úszásoktatás a szomszéd városban). Az iskolabezárást megelőzően a gyermekek többségének lehetősége volt a falu játszóterén találkozni, amely a helyi iskola szomszédságában volt található.

Az iskolabezárást követően az érintett családok extra kilométerek és idő rááldozásával tudták megoldani, hogy gyerekük a másik iskolába járhasson, hiszen ehhez időben el kellett vinniük gyermeküket a buszmegállóba, ahonnan iskolába utazhatott. A kutatásban résztvevő családok stresszhelyzetként élték meg a kialakult körülményeket, melyek plusz terhet róttak mindennapjaikra. A vizsgálatokból kiderült, hogy ez többségében megrövidítette a családok alvásidejét, mindennapi útvonaluk plusz kétszeri megállóval egészült ki (a busz elérése iskolába induláskor és hazaérkezéskor), mely időben annyi eltolódást jelentett, hogy a délutáni szabadidejükből is áldozni kellett. Ennek közvetlen következményeként a gyermekek már nem értek el időben a délutáni foglalkozásokra, melyekről le kellett mondaniuk. Egyes érintett családok esetében, ahhoz, hogy a szülő meg tudja oldani gyermeke buszmegállóba, illetve onnan történő elszállítását, saját munkaidejét kellett megrövidítenie, mely anyagi veszteséggel járt. Ezek mellett minden család saját költségvetéséből kellett megoldja a plusz kilométerek anyagi fedezetét. Számos esetben, ahol a szülők munkakörülményei kevésbé voltak rugalmasak, a nagyszülők segítségének igénybevételével tudták áthidalni az újonnan kialakult helyzet nehézségeit.

A két vidéki iskola bezárását követően a családok úgy érezték, jelentősen megrövidült az otthon együtt tölthető minőségi idő. Attól kezdődően, hogy gyermekeik nem tudtak önállóan elsétálni a helyi iskolába, hanem utazniuk kellett ahhoz, hogy tanulni tudjanak, mindennapjaik stresszessé váltak. A gyermekek számára az is nehézséget okozott, hogy barátaikkal találkozzanak. Többé nem jártak iskola után játszótérre, hiszen az új iskolában saját korosztályukkal tanultak, melynek következtében már alig ismerték egymást a más korosztályú gyermekekkel. Az iskola utáni szabadidejüket többségében saját otthonaikban töltötték a gyermekek. Egyre kevésbé szerveztek iskola utáni találkozásokat régi barátaikkal, így az egykor jól működő kapcsolatok fokozatosan beszűkültek, felszámolódtak. Ez a jelenség is alátámasztja a tényt, mely szerint a vidéki iskola nem pusztán a tanulás színtere, hanem közösségi élmények, találkozások csomópontja, ahol a gyermekek és szülők jelentős erőforrásokká válnak egymás számára.

Míg a gyermekek egykori iskoláikban szabadon megválaszthatták, hogy az adott kevertkorosztályú közösség melyik tagjával szeretnének játszani, addig az új iskolában csak a saját korosztályúakkal voltak közös szüneteik, mely leredukálta a széleskörű választás esélyét. Ennek hatására átrendeződtek a tanulók téri és szociális szabadságára vonatkozó választási lehetőségek. A mindkét falu lakóit kellemetlenül

érintette az egykori iskolák mellet álló játszóterek üres látványa, ahol valamikor gyermekzsivajtól hangos mókázásnak lehettek tanúi. Az iskolabezárásban érintett családok elmondása alapján erre már nincs elegendő idejük, hiszen alkalmazkodni kell a buszjáratok szigorú menetrendjéhez, mely jelentős áldozattal jár a részükről. Egy helybéli nyugdíjas véleménye szerint az iskola hoz életet egy településre, és ők most ennek hiányát élik meg. A kutatás tehát azt is felfedte, hogy amikor megváltozik a gyermekek iskolához, iskolaudvarhoz fűződő viszonya, akkor az kihat a más használati terekhez fűződő kapcsolataikra, szokásaikra is. A megkérdezett tanulók közül többen a digitális média használatával próbálták áthidalni a barátaikkal történő személyes kapcsolattartásban adódó gátakat. Ez minden bizonnyal azzal is magyarázható, hogy az interjúban résztvevő tanulók érettebbek lettek az utóinterjú elkészítésének idejére, s időközben digitális kompetenciájuk javult – véli a két kutató.

A családokkal való beszélgetésekből kiderült, hogy majdnem mindegyik család felvetette az új iskolához közelebb eső lakhely keresésének gondolatát. Azonban a tizenkét család közül végül csak egy döntött a költözés mellett, ám nekik más okok miatt is előnyösebb volt a költözés, mint az egykori lakhelyről való mindennapi beutazás menedzselése. A tanulók véleménye alapján az iskolabusszal való utazás legnagyobb hátránya, hogy a busz a két végpont (azaz a szülőfalujuk és az új iskola közötti táv) között még számos más megállót is útba ejt, mely jelentősen megnöveli az úton elvesztegetett idő tartamát. Az iskolabezárással kialakult helyzet tehát új áldozatok sorát vonta maga után: a távolabbi iskolába utazás napi költsége, a fennmaradásra kijelölt iskolák újjáépítése, a bezártak lerombolása, új kapcsolati hálók kiépítése, a mindennapi élet átszervezése, és mindezek anyagiakban is mérhető vonzata, mely a helyi önkormányzat döntéshozatalába eredetileg nem volt beleszámolva.

Szélesebb perspektívából vizsgálva az egész falu, s így módon az egész község életére kihatással volt az iskolabezárás, hiszen egy vissza nem fordítható átalakulás vette kezdetét azt követően. Asbyben, ahol a bezárt iskola a falu központjában helyezkedett el, a helyiek utazási, vásárlási szokásai is átalakultak. Minekután a kisgyerekes szülők többé nem kísérték gyerekeiket az iskolába, felhagytak az iskola mellett található élelmiszerüzletben való bevásárlással is. Mivel a gyerekek szülei idejük nagy részét a településen kívül töltötték, így az útközbe eső nagyobb üzleteket részesítették előnyben. Ez jelentős áruforgalmi visszaeséssel járt a helyi üzletben,

mely erőteljesen kihatott a vállalkozás üzemeltetésében résztvevő farmercsaládok életére is.

Kutatási következtetések

Cedering és Wihlborg kutatása, mely két svéd vidéki iskola bezárását, illetve annak következményeit helyezi górcső alá, szélesebb perspektívából tárgyalja az újszerű helyzethez való adaptálódás folyamatát. Megmutatja, hogy a rurális térségben működő iskolák mennyire mélyen integrálódtak a helyiek mindennapi életébe, és nem csupán az oda járó gyermekek, azok szülei vagy családjai, hanem az egész helyi közösség életvezetésére kihatással van működésük vagy annak megszüntetése.

Az iskolabezárás kevesebb szabadidőt eredményezett az érintett családok körében, lényegesen leredukálta rugalmasságukat, kapcsolati hálójuk tetemes részét felszámolta, ahogy társas kapcsolataikból kiszakadva emberi erőforrásaikat is minimalizálta. Mindez erőteljesen átrajzolta a helyi közösségek életét, ritmusát. A kutatásban alkalmazott tér-időmegközelítés olyan más erőforrásokat is felszínre hozott, amely segítheti a döntéshozókat a helyes megoldások kidolgozásában a jobb vidéki életminőség megteremtésének kérdésében.